

Katarzyna SMYK*

SPYCIMIERSKIE KWIETNE DYWANY NA BOŻE CIAŁO – TYPOLOGIA I SYMBOLIKA WZORÓW

Zarys treści: Celem artykułu jest prezentacja tradycji sypania kwiatnych dywanów na Boże Ciało w Spycimierzu (województwo łódzkie, powiat poddębicki, gmina Uniejów) w jednym aspekcie, jakim jest interpretacja symboliki stosowanych wzorów. Autorka posłużyła się w tym celu materiałami fotograficznymi, które zebrała podczas uroczystości Bożego Ciała w 2018 roku, jak też wypowiedziami mieszkańców parafii Spycimierz, nagranych między innymi przez autorkę w 2018 roku. W pierwszej części tekstu omówiono stan badań nad opisywaną tradycją. Dla uporządkowania rozważań Autorka proponuje spycimierskie kwietne dywany analizować jako tekst kultury, czemu poświęca drugą część artykułu. W ostatniej, zasadniczej części, zaproponowano typologię wzorów i kolejno zarysowano analizę ich treści: figury geometryczne, wzory floralne, wzory zoomorficzne, wzory antropomorficzne, motywy chrześcijańskie, symbole patriotyczne oraz elementy werbalne.

Słowa kluczowe: Spycimierz, Boże Ciało, kwiatowe dywany, symbolika wzorów, niematerialne dziedzictwo kulturowe

WSTĘP. PRZEGLĄD STANU BADAŃ

Parafia Spycimierz w gminie Uniejów (pow. poddębicki, woj. łódzkie) wyróżnia się na kulturowej mapie Polski tradycją sypania kwiatnych dywanów na Boże Ciało, wpisaną w 2018 roku, decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego¹. Mogło się to zdarzyć

---

* Katarzyna Smyk, dr hab., prof. UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Kulturoznawstwa, Zakład Kultury Polskiej, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin, e-mail: k.smyk@umcs.pl.

¹ W. Kaźmierczak, *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu jako krajowe dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 65–75; *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu*, online: http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ [dostęp: 30.10.2018].

dzięki inicjatywie i zaangażowaniu społeczności skupionej wokół spycimierskich dywanów, reprezentowanej przez liderów pochodzących z kilku blisko współpracujących ze sobą środowisk: Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu na czele z prezes – Marią Pełką; duszpasterzy parafii pw. Podwyższenia Drzewa Krzyża Świętego w Spycimierzu (w prace nad wnioskiem zaangażowany był ówczesny proboszcz ks. Wojciech Kaźmierczak, a obecny – ks. Dariusz Ziemniak – kontynuuje jego dzieło); przedstawicieli władz, a przede wszystkim Józefa Kaczmarka – b. burmistrza Uniejowa, który inspirował i wspierał spycimierzan oraz trójki parafian, czyli sołtysa Spycimierza – Stefana Pełki, Jolanty Ilskiej – radnej Rady Miejskiej w Uniejowie i Lucjana Łukasika – Wiceprzewodniczącego Rady Miejskiej w Uniejowie. Wysiłki tych środowisk są od lat skupione na organizacji święta i układaniu kwiatnych dywanów, ale też na promocji tej tradycji, jej wzmacnianiu i ochronie. W ramach trzech ostatnich zakresów mieszczą się badania naukowe, inicjowane i wspierane przez te osoby i grupy. Mieszkańcy parafii zdali sobie sprawę, że ich niematerialny skarb jest już dobrze znany w wielu stronach Polski, stanowiąc atrakcję, o czym świadczą relacje medialne a także wzmożony ruch turystyczny w dniu Bożego Ciała. Tradycja ta była jednak dotąd przedmiotem sporadycznego zainteresowania ze strony badaczy.

Stan badań, obejmujący przestrzeń ostatniego ćwierćwiecza, zamyka się dziś w liczbie kilkunastu publikacji, układających się chronologicznie w dwie grupy, odpowiadające zarazem chronologicznie dwu przedziałom czasowym. Etap pierwszy, przypadający na lata 1996–2005, to artykuły naukowe autorstwa etnologów, poświęcone w całości kwiatnym dywanom. Można je nazwać notatkami z badań terenowych, sporządzonymi zgodnie z metodologią etnograficzną. Badacze ci byli w Spycimierzu w święto Bożego Ciała, dokonali obserwacji, przeprowadzili rozmowy z parafianami, a następnie w uporządkowany sposób spisali swoje wrażenia, dodali fotografie (choć nie wprowadzili przypisów ani nie sygnowali cytowanych wypowiedzi spycimierzan). Niezaprzeczalnie mamy dzięki nim cenny i kompletny materiał do dalszych analiz i porównań. Są to artykuły, dostępne online na portalu „Spycimierskie Boże Ciało”², autorstwa Bogny Ciesielskiej-Szynał³, Agnieszki Tomaszczuk⁴ i Andrzeja Głazy⁵.

² <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/publikacje/> [dostęp: 6.03.2019]

³ B. Ciesielska-Szynał, *Dekoracje kwiatowe trasy procesji Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1996, t. 10, s. 31–40 – tekst obszerny, dobrze udokumentowany wieloma cytatami wypowiedzi parafian.

⁴ A. Tomaszczuk, *Kwiatny kobierzec. O obchodach święta Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2004, nr 1–2, s. 213–220 – publikacja w uznanym ogólnopolskim czasopiśmie poświęconym antropologii kultury.

⁵ A. Głaz, *Boże Ciało w Spycimierzu*, „Kronika Wielkopolski” 2005, nr 4(116), s. 119–122.

Drugi etap, rozpoczęty w 2007 roku⁶, wprowadza spycimierskie kwietne dywany w szerszy kontekst badań kultury polskiej, choć zarazem interesujący nas temat pojawia się zaledwie w jedno- czy dwuzdaniowych wzmiankach (najwięcej o kwietnych dywanach, około 1 strony, znajdziemy w tekście Grzegorza Brzozowskiego i Krzysztofa Hermana) w opracowaniach czy artykułach Barbary Ogrodowskiej⁷, Janusza Kamockiego⁸, G. Brzozowskiego i K. Hermana⁹, Katarzyny Smyk¹⁰, Teresy Smolińskiej¹¹ i Justyny Teresy Krajewskiej¹².

Pisząc o stanie badań należy pamiętać, że na temat spycimierskich kwietnych dywanów powstawały prace dyplomowe na uczelniach w Warszawie, Toruniu, Łodzi¹³, a także teksty popularne¹⁴, oparte głównie na dokumentacji fotograficznej¹⁵.

---

⁶ Z 2000 roku pochodzi książka R. Hryń-Kuśmierk i Z. Śliwy, *Encyklopedia tradycji polskich* (Wyd. Podsjedlik-Raniowski i S-ka, Poznań 2000), gdzie na s. 73 zamieszczono jedno zdjęcie, którego w podpisie nie opatrzono ani datą, ani informacją, że przedstawia procesję Bożego Ciała w Spycimierzu.

⁷ B. Ogrodowska, *Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne*, seria „Ocalić od zapomnienia”, Wyd. Sport i Turystyka MUZA SA, Warszawa 2007, s. 192–193.

⁸ J. Kamocki, *Polski rok obrzędowy*, fot. J. Kubiena, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2008, s. 168–169 – wyłącznie dwie fotografie datowane na 2005 z podpisami.

⁹ G. Brzozowski, K. Herman, *Tymczasowość sacrum w krajobrazie miasta. Analiza przestrzeni praktyk związanych z obchodami Bożego Ciała i żaloby po śmierci Jana Pawła II w Warszawie*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2012, nr 17, *Sacrum w krajobrazie*, red. S. Bernat, M. Flaga, s. 162–170.

¹⁰ K. Smyk, *Sakralne wymiary drogi*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2012, nr 17, *Sacrum w krajobrazie*, red. S. Bernat, M. Flaga, s. 122–137; K. Smyk, *Od chaosu do kosmosu. Droga jako organizator ładu świata*, [w:] *Wszecławiat, bezład, pustka*, red. M. Czapięga, K. Kornarska, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 25–46.

¹¹ T. Smolińska, *Contemporary Ritual Spectacles In the Streets of Polish Cities*, “Slovak Ethnology / Slovenský národopis” 2015, nr 2(63), s. 116–132.

¹² J.T. Krajewska, *Atrakcyjność turystyczna gminy Uniejów w opinii turystów i kuracjuszy*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5, s. 193–207.

¹³ Prace takie powstały pod opieką naukową np. dr hab. A. Nadolskiej-Styczyńskiej (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) czy dr Piotra Szkutnika (Uniwersytet Łódzki).

¹⁴ Publikacje te udostępnione są online: <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/publikacje/> [dostęp: 6.03.2019]; m.in. impresje reżysera A. Różyckiego w 1994 roku: A. Różycki, *Notatki z podróży po Polsce*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 1994, nr 3/4, s. 122–126; teksty w lokalnym czasopiśmie „Gorące Źródła. Magazyn Term Uniejów” nr 1/2016, s. 16–17; nr 2/2017, s. 18–19; nr 3/2018, s. 18–20.

¹⁵ Są to np. zbiory fotografii wydane przez parafię, jak np.: ks. M. Dyoniziak, *Boże dywany w Spycimierzu*, Wyd. „Koronis”, Bydgoszcz–Spycimierz 2004; ks. M. Dyoniziak, *Boże Ciało w Spycimierzu – w holdzie Janowi Pawłowi II*, Wyd. „Koronis”, Bydgoszcz–Spycimierz 2005; *Boże Ciało. Spycimierz*, Wyd. „KORONIS”, Bydgoszcz [b.r.w]; kalendarze ścienne ozdobione fotografiami dywanów i procesji; kartki pocztowe; najnowszą publikacją jest album *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, fotografie i koncepcja albumu Janusz Tatariewicz, [brak wyd., b.m.w.] 2018.

Na pytanie, co wynika z przeglądu stanu badań, można dać odpowiedź: kwietne dywany wykazują potencjał badawczy, skoro zainteresowali się nimi kulturoznawcy, etnografowie, historycy, socjologowie, architekci krajobrazu. Okazują się one ważne z punktu widzenia turystyki, badań polskiej obrzędowości i tradycyjnego polskiego systemu wartości. Obecne, najpierw w regionalnych notatkach etnograficznych i tekstach popularnych, zostały wprowadzone do literatury naukowej, stając się przedmiotem interdyscyplinarnych opracowań o ogólnopolskim i międzynarodowym zasięgu. Jednakże można powiedzieć, że są one tymczasem potraktowane marginalnie, jako zauważalny element kultury, a zarazem tylko jako dodatkowy element analiz. W podsumowaniu stanu badań warto więc zgłosić postulat realizacji kompleksowych, systematycznych, kilkuletnich badań nad spycimierskim zwyczajem sypania kwietnych dywanów, realizowanych przez interdyscyplinarny zespół. Powinny one doprowadzić do szeregu uzupełniających się analiz, a w finale – do wydania monografii naukowej, obejmującej również kontekst międzynarodowy, co wynika z kontaktów nawiązanych przez spycimierzan ze wspólnotami sypiącymi kwietne dywany z Włoch, Hiszpanii czy Niemiec¹⁶. W badaniach powinni wziąć udział etnologowie badający polską, europejską i pozaeuropejską kulturę tradycyjną, historycy, socjologowie, antropologowie kultury, specjaliści w zakresie turystyki, geografowie, zarządzania dziedzictwem, semiotycy, teolodzy, historycy sztuki, folklorysty i oczywiście parafianie spycimierscy.

Do takich samych wniosków doszli naukowcy i lokalna społeczność podczas Seminariów Spycimierskich¹⁷, odbywających się w Uniejowie i Spycimierzu 20 października i 17 listopada 2018 roku, które można uznać za otwarcie nowego etapu w działaniach naukowych związanych z Bożym Ciałem w Spycimierzu. Liderom lokalnym udało się zaprosić na nie sporą grupę badaczy, którzy dokonali szeregu wywiadów etnograficznych, opracowali wyniki kwerend archiwalnych oraz badań m.in. ruchu turystycznego, przeprowadzonych podczas uroczystości Bożego Ciała w 2018 roku i w terminach późniejszych. Jednym z trwałych naukowych efektów tych prac jest na przykład utworzenie i udostępnienie online „Archiwum

¹⁶ Por. informacje w popularno-naukowych przyczynkach na podstawie wstępnych kwerend i etnograficznych badań terenowych: J. Dragan, *Obchody Bożego Ciała w Spycimierzu*, online: portal „Spycimierskie Boże Ciało”, <http://spycimierskiebozeczialo.pl/download/obchody-bozego-ciala/> [dostęp: 6.03.2019]; M. Kuflńska-Ziółkowska, *Kwiatowe dywany w kulturze i społeczeństwie na świecie*, online: portal „Spycimierskie Boże Ciało”, <http://spycimierskiebozeczialo.pl/download/kwiatowe-dywany-w-kulturze/> [dostęp: 6.03.2019].

¹⁷ Seminaria oraz opracowanie i druk albumu *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe* (2018) zostały dofinansowane ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach programu „Kultura – Interwencje 2018. EtnoPolska”. O seminariach zob. <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/2018/10/24/i-miedzynarodowe-seminarium-spycimierskie-tradycja-bozego-ciala-w-spycimierzu-pamiec-i-promocja/> [dostęp: 6.03.2019]; <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/2018/11/12/ii-seminarium-spycimierskie/> [dostęp: 6.03.2019].

Spycimierskiego” na portalu „Spycimierskie Boże Ciało”, dostarczającego materiałów archiwalnych, nagrań, zdjęć, wybranych publikacji popularnych i naukowych¹⁸. Wyniki badań są także w trakcie opracowań naukowych; ukazały się pierwsze artykuły poświęcone wyłącznie spycimierskiej tradycji¹⁹. Potrzeb jest dużo, zarówno w zakresie dokumentacji zjawiska²⁰ i jego przemian – na przykład wywołanych wpisem zjawiska na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – z możliwie najpełniejszym kontekstem kulturowo-społecznym, jak i w zakresie pogłębionych analiz, dedykowanych *stricto* kwietnym dywanom w Spycimierzu.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE I ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Z całego uniwersum problemów badawczych, proponuję w niniejszym tekście skupić się na typologii i symbolice wzorów układanych z okazji procesji Bożego Ciała przez spycimierskich parafian. Podstawę materiałową stanowią fotografie, zarówno opublikowane, jak i wykonane przez autorkę podczas uroczystości Bożego Ciała w 2018 roku²¹. Drugim ważnym segmentem materiału analitycznego są przeprowadzone i przetranskrybowane wywiady z siedmiorgiem mieszkańców parafii, zaangażowanych od lat w sypanie dywanów²² zebrane przeze mnie w okresie maj – czerwiec 2018 roku; oraz wywiady przeprowadzone i opracowane przez Jolanę Dragan z czterema osobami w listopadzie 2018 roku²³. Zastosowane skróty cytowanych materiałów terenowych zamieszczono pod artykułem.

Dla uporządkowania rozważań o spycimierskich kwietnych dywanach proponuję analizować je jako tekst kultury²⁴. Jest to termin wprowadzony do badań języka, literatury i kultury przez naukowców moskiewsko-tartuskiej szkoły semio-

---

¹⁸ „Archiwum Spycimierskie” na portalu „Spycimierskie Boże Ciało”: <http://spycimierskie-bozeczialo.pl/pl/materialy-archiwalne/> [dostęp: 6.03.2019].

¹⁹ Np. artykuły z 2018 roku: W. Kaźmierczak, *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów...*; K. Smyk, *Kwietne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, „Twórczość Ludowa” 2018, nr 3–4, s. 27–31.

²⁰ W tym także badań porównawczych z innymi podobnymi lub identycznymi zwyczajami, jak np. dywany sypane z kwiatów na Boże Ciało w Raciborzu i kilku raciborskich i opolskich wsiach: R. Garstka, A. Łysko, *Czas niezwykły. Obrzędowość doroczna na Górnym Śląsku*, Wyd. Regionalny Instytut Kultury w Katowicach, Katowice 2018, s. 226–231.

²¹ Wszystkie wykorzystane w artykule fotografie wykonała K. Smyk dn. 31 maja 2018 roku w dzień Bożego Ciała.

²² Część z tych materiałów jest opublikowana w artykule: K. Smyk, *Kwietne dywany...*

²³ Transkrypcje i nagrania wywiadów przeprowadzonych przez J. Dragan są opublikowane i dostępne na stronie „Archiwum Spycimierskiego” <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/audio/>.

²⁴ Przegląd definicji tekstu kultury – zob. M. Wójcicka, *Tekst kultury jako struktura i proces*, [w:] *Tekst – kontekst – intertekst*, red. O. Kielak, A. Kowalska, J. Szadura, Polihymnia, Lublin 2013, s. 49–66.

tycznej²⁵, przeniesiony na grunt polski przez Stefana Żółkiewskiego w 1988 roku²⁶. Nie doczekał się jak na razie ustalonej definicji, choć jest pojemny analitycznie i chętnie stosowany przez badaczy wielu specjalności²⁷. Nie wdając się w rozważania na tematy definicyjne – co bez wątpienia warto zrobić w osobnym szkicu²⁸ w odniesieniu do obrzędu dorocznego, jakim jest spycimierska procesja Bożego Ciała po kwietnych dywanach – powiedzmy, że w duchu strukturalizmu tekst *sensu stricto* może być pojmowany jako „wszelki spójny kompleks znaków”²⁹, „albo jeszcze szerzej – wszelkie wytwory działalności ludzkiej, które mają znakowy charakter. W tym rozumieniu tekstami kultury są nie tylko twory językowe, lecz także niewerbalne dzieła sztuki, narzędzia pracy i inne artefakty, rytuały religijne i świeckie [...]. W takim – często się mówi – semiotycznym rozumieniu tekst jest pojmowany jako jednostka kultury i bywa nazywany »tekstem kultury«”³⁰. Jest to więc rodzaj „gotowego produktu, którego elementom przypisuje się określone funkcje komunikacyjne”³¹ ze względu na ich znakowy charakter, co oznacza, że tekst kultury posiada „swoją plan wyrażania i plan treści [...]”. Oba plany odznaczają się swoistą organizacją strukturalną, która zależy od systemu komunikacyjnego (języka, kodu), na podstawie którego powstaje dany typ tekstu”³². Do planu wyrażania w przypadku spycimierskich kwietnych dywanów należą między innymi układane wzory, na których zamierzam skupić się w dalszej części artykułu, a które widzieć należy jako element struktury tekstu kultury, którym są dywany. Akceptacja takiego podejścia pociąga za sobą przyjęcie, że spycimierskie dzieła sztuki funkcjonują w konkretnej sytuacji komunikacyjnej, zakładającej przede wszystkim istnienie nadawcy (nadawców) komunikatu i jego odbiorcy (odbiorców)³³. Gdyby odnieść tę sytuację do schematu komunikacyjnego wypracowanego na przykład przez Romana Jakobsona³⁴, powiemy, że nadawca

²⁵ B. Żyłko, *Semiotyka kultury. Szkoła tartusko-moskiewska*, Słowo/Obraz terytoria, Gdańsk 2009; B. Żyłko, *Kultura i znaki. Semiotyka stosowana w szkole tartusko-moskiewskiej*, Wyd. UG, Gdańsk 2011; A. Gomółka, M. Rygińska, *Tekst kultury jako narzędzie badawcze*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, red. B. Płonki-Syroki, M. Dąsala, Wyd. DiG, Warszawa 2014, s. 231–244.

²⁶ S. Żółkiewski, *Tekst kultury: studia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.

²⁷ M. Wójcicka, *Tekst kultury...*, s. 50.

²⁸ Temu zagadnieniu poświęciłam osobny szkic: K. Smyk, *Obrzęd jako tekst kultury – rewizja metodologii w świetle nowych definicji (na przykładzie procesji Bożego Ciała z kwietnymi dywanami w Spycimierzu)*, w druku.

²⁹ M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, PIW, Warszawa 1986, s. 403.

³⁰ B. Żyłko, *Semiotyka kultury...*, s. 94.

³¹ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 18.

³² B. Żyłko, *Semiotyka kultury...*, s. 94.

³³ Por. A. Gomółka, M. Rygińska, *Tekst kultury jako narzędzie...*, s. 234.

³⁴ R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka*, wybór, red. i wstęp M.R. Mayenowa, t. 2, PIW, Warszawa 1989, s. 81–86.

(czyli osoba układająca dywany) w danym kontekście (w dzień Bożego Ciała, przed, w trakcie czy po procesji) nadaje komunikat (kwietny dywan o konkretnym kształcie) wyrażony w określonym kodzie (z zastosowaniem roślin i innych materiałów, kolorów, wzorów, zapachów), który następnie w sytuacji odbioru (oglądania układanych dywanów) przez odbiorcę (tego, kto ogląda kwietne dywany) jest dekodowany (oglądający odczytują znaczenie dywanów). Innymi słowy powiemy, że ktoś komuś chce coś przekazać za pomocą komunikatu czyli tekstu kultury, jakim są kwietne dywany.

Postawmy pytanie, operacjonalizujące dalsze rozważania: Co spycimierzanin „mówi” swoimi kwietnymi arcydziełami i jak może rozumieć ten przekaz odbiorca – członek polskiej społeczności komunikacyjnej? Odpowiedzi proponuję poszukać, analizując układane od lat wzory i wypowiedzi spycimierzan na ten temat. Mniej lub w ogóle nie będą nas przy tym interesować wykorzystywane materiały czy – diachronicznie – przemiany ornamentów na przestrzeni lat, a tylko – synchronicznie – same typy i symbolika realizowanych współcześnie motywów.

TYPOLOGIA I SYMBOLIKA SPYCIMIERSKICH WZORÓW

Analizowany materiał pozwala opisywać semantykę wzorów w dwu perspektywach: z punktu widzenia członków wspólnoty sypiącej dywany oraz z punktu widzenia ogólnokulturowego. Spotykają się tu dwa sposoby widzenia świata: potoczny obraz świata grupy kulturowej oraz interkulturowy obraz świata³⁵. Do pierwszego mamy dostęp dzięki relacjom mieszkańców parafii i fotografiom dywanów, zaś elementy drugiego możemy zrekonstruować poprzez odwołanie do symboliki przypisywanej w naszej kulturze (i w naszym kręgu kulturowym) danym elementom graficznym. Są to dwa równoprawne i dopełniające się sposoby „czytania” znaczeń tekstu kultury³⁶, odpowiadające poniekąd metodologicznemu podejściu *emic* i *etic*, w zharmonizowany sposób istniejące w świadomości spycimierzan.

³⁵ M. Fleischer, *Obraz świata. Ujęcie z punktu widzenia teorii systemów i konstruktywizmu*, [w:] *Język a kultura*, t. 13, *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska i J. Anusiewicz, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 45–71.

³⁶ Por. konstatację A. Gomóły i M. Rygierskiej w teoretycznym artykule *Tekst kultury...*, s. 244. *Notabene*, w przyszłości warto zainteresować się przestrzenią pomiędzy tymi dwoma obrazami świata, gdyż jest ona zróżnicowana ze względu na relacje odbiorcy do układającej dywany wspólnoty spycimierskiej: od przynależności do niej, przez mniej lub bardziej luźne powiązania z tą wspólnotą (np. jestem parafianinem, ale nie układam dywanów; stąd pochodzę i wracam często/co jakiś czas układać/zobaczyć dywany), aż po turystę – obcego, który ogląda dywany w Spycimierzu na żywo lub – co również implikuje inne natężenie relacji – przez strony internetowe, media społecznościowe, relacje telewizyjne itd. Odpowiednio dobrany bądź wywołany materiał analityczny może pozwolić na systematykę tych obrazów świata „pomiędzy”.

Sprowadzając przedstawiane motywy do poziomu języka spycimierskich dywanów, można wskazać na kilka grup wzorów. B. Ciesielska-Szynał wymienia kolejno grupy: „Wykonawcy stosują zarówno motywy roślinne, geometryczne, jak i motywy o tematyce religijnej czy rzadziej, patriotycznej”³⁷. A. Głaz z kolei pisze, że „Dominują motywy religijne i patriotyczne, ale także kwiaty, bukiety i figury geometryczne”³⁸. Nie jest jasne, jaką zasadę autorzy ci przyjęli w swoich systematyzacjach. Jeśli zaś za podstawowe przyjmujemy kryterium kształtu³⁹, to – począwszy od najbardziej elementarnych– można wyznaczyć następujące grupy wzorów:

- figury geometryczne,
- wzory floralne,
- wzory zoomorficzne,
- wzory antropomorficzne,
- motywy chrześcijańskie,
- symbole patriotyczne,
- elementy werbalne.

W takiej kolejności zaprezentuję je w dalszej części artykułu.

FIGURY GEOMETRYCZNE

Linia

Spośród figur geometrycznych najprostszych, a zarazem najwyraźniej zarządzających przestrzenią spycimierskiego Bożego Ciała, najważniejsza jest linia, realizowana w pierwszym rzędzie przez tzw. *boczki* (ryc. 1, por. współczesne odmiany tradycyjnych *boczków*: ryc. 3, 7, 8, 10): [MW:] *I też boczki, boczki obkładaliśmy, zawsze te boczki.* [MP:] *I to musiał być wtedy kasztan, kwiat, no i przysypane.* [MW:] *Piasek* (Spycimierz, MW, MP). Jak wspominała mama informatorki, zaraz po drugiej wojnie światowej *boczki ładnie ubierali, jakie tam kwiatki miały z ogródka tylko rozsypywali te kwiatki, zależy ile tam nazbierały, tak były posypane jak łączka, w taki sposób, mówi, sypane* (Spycimierz, MW). *Pierwsze było to obkładanie niż jakieś wzory. Kasztanowcem, liśćmi kasztanowca, piasek i kasztanowiec. Żeby taka alejka ułożona była. Ale to tylko te boki* (Spycimierz, ZG). *No i tak wziął sobie w garstkę piasku i tak przycisnął ładnie*

³⁷ B. Ciesielska-Szynał, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34.

³⁸ A. Głaz, *Boże Ciało w Spycimierzu...*, s. 121.

³⁹ Inne kryteria, jakie można będzie wziąć pod uwagę przy kolejnych analizach, to np. kryterium frekwencji (od wzorów najczęściej spotykanych do unikatowych); kryterium chronologiczne (od najstarszych do najmłodszych wzorów); kryterium złożoności (od najprostszych do najbardziej skomplikowanych); kryterium relacji międzykulturowych (np. wzory nawiązujące do tradycji polskiej, biblijnej, do kultury popularnej itd.) itp.

i tak wszystko po kolei takie różne, na zmianę. I to były kładzione na kasztanach, na liści kasztanów, te kwiatki i przysypywane piaskiem były. A te całe alejki, w środku, jak ktoś umiał takie różne wzory, no to tak wysypywał (Spycimierz, KK). Obserwatorzy zewnętrzni po pierwszej dekadzie lat dwutysięcznych dostrzegli, że „»obwódka« pojawiająca się z obu stron długiego kobierca jest taka sama dla całości trasy i wykonana z liści”⁴⁰. Dziś jednak dość często mieszkańcy odchodzą od sypania boczków (ryc. 2, 9, 31), o czym świadczy na przykład wypowiedź: *Te z liści kasztana? Robiłam. Ale teraz, kiedy mam o połowę krótszy odcinek, to mogę robić szerszy dywan i boczków nie robię. Robię jakiś bardziej egzotyczny wzór na środku, większy przerywnik, to już robię ja, a reszta wysypuje pozostałe kawałki dywanu* (Brdów, AK; podobnie Spycimierz, MW).

Ryc. 1. Boczek – obramowanie kwietnego dywanu. Wersja tradycyjna
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 2. Współczesna wersja obramowania kwietnego dywanu
Źródło: K. Smyk, 2018

Mieszkańcy parafii Spycimierz na dwa sposoby tłumaczą obecność boczków, które mają oddzielić dywan od tła, czyli asfaltu lub kostki. Pierwszy sposób pokazuje zarazem odniesienia do innych tekstów kultury, jakimi są arrasy: *To był dywan i musiał mieć ten margines. Bo w muzeum, bo chodziłem, w Krakowie, czy gdzieś tam, to som te, no, ararasy [arrasy]. A u nas to wychodzi już wykładzina, jak nie ma tych marginesów. A te boki to były już marginesy takie dywanowe, nie?* (Spycimierz, AP). *Boczki* zatem są linią zamykającą kompozycję dywanu. Inna informatorka rzuca myśl: *Może wytyczali, tak trudno powiedzieć* (Spycimierz, MP). Oba wątki dają asumpt do interpretacji symbolicznych. W ujęciu antropologicznym bowiem linia jest znakiem liminalności⁴¹ i granicy. Granica, jak pisze Piotr Kowalski, jest to „Pas ziemi między przyległymi obszarami, [który – K.S.] nie należąc do żadnego z nich jednocześnie je spaja i rozdziela. Granica i graniczność są wykładnikiem takiego widzenia przestrzeni, w którym cechą zasadniczą było dostrzeżenie jej niejednorodności. Różne fragmenty terenu, różne miejsca miały odmienne właściwości, a więc także różniły się przypisanymi im znacze-

⁴⁰ G. Brzozowski, K. Herman, *Tymczasowość sacrum...*, s. 166.

⁴¹ Por. V. Turner, *Proces rytualny. Struktura i antystruktura*, przeł. E. Dżurak, PIW, Warszawa 2010, s. 115–148.

niami”⁴². Idąc tym tropem, można rzec, że dywan należy do przestrzeni *sacrum*, przeznaczonej dla Najświętszego Sakramentu do godnego przejścia przez świat *profanum* – przestrzeń wioski. *Boczki* więc wyznaczają granicę między sferą *sacrum* i *profanum* i – jak mówi jedna z informaterek – ją „wytyczają”.

Koło

Dywany łączą się ze sobą i stanowią zamknięte koło, rozpościerające się w przestrzeni wioski i układające w tzw. trasę procesji. Obwiedzenie i okrążenie terytorium, miejsca, obiektu czy człowieka ma wiele znaczeń w kulturze⁴³, niemniej wszelkie zamykanie kręgu odnosi się do jednego sensu – oddzielenia tego, co wewnątrz kręgu od niebezpieczeństwa czyhającego na zewnątrz. W wyniku działania obrzędowego, jakim jest w naszym przypadku sypanie dywanów w święto kościelne i performatywne wykonanie okręgu w trakcie procesji z Najświętszym Sakramentem, siła koła ulega wzmocnieniu. Materializowanie go w postaci dywanów również sprawia, że siła apotropaiczna tej figury jest wyjątkowo duża. Dzięki okoleniu zatem przestrzeni wioski kwiatowymi kobiercami mieszkańcy – w myśl analiz antropologicznych – sprawiają, że w ich przestrzeni będzie bezpiecznie, szczęśliwie, zdrowo, z pełnią Bożego błogosławieństwa.

Oprócz tego „wielkiego koła”, dywany spycimierskie obfitują w małe koła lub ich części, będące wzorami sypanymi z kwiatów (ryc. 3, 4, 7, 9, 10). Mieszkańcy wspominają: *Zawsze tam kobiety miały jakieś pomysły, jakieś wzorki tam były: kółka, kółeczka* (Spycimierz, AP). Łuki, będące częścią koła, pojawiają się w relacji: *Były kiedyś takie tęcze robione piękne. [...] Łuki, łuki takie piękne, [...] tak kolorowo było i cała droga w te tęcze, no cudownie to wyglądało* (Zieleń, WM). B. Ciesielska-Szynał w 1996 roku zauważa przy tym – co obserwujemy też w dwadzieścia lat później – że ogólnie rzecz biorąc „motywy geometryczne występują najczęściej jako uzupełnienie kompozycji kwiatowych, ale spotykać też można układy samych kół”⁴⁴.

W tradycji chrześcijańskiej koło „jako powracająca do siebie samej linia, której wszystkie punkty są równie oddalone od centrum, jest nie tylko najprostszą, ale także najdoskonalszą figurą. [...] jest obrazowym przedstawieniem pełni [...]”

⁴² P. Kowalski, *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 149.

⁴³ O symbolice i magicznych funkcjach drogi po kole zob. np. K. Smyk, *Od chaosu do kosmosu...*, s. 36, 38, 42–43. Por. obrzęd *taratony*: J. Adamowski, *Archaiczne formy folkloru z obszaru wschodniego pogranicza – zalimany, chachułki, taratona*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, red. F. Czyżewski, Wyd. Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2000, s. 314–316. Por. P. Kowalski, *Kultura magiczna...*, s. 233–234.

⁴⁴ B. Ciesielska-Szynał, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34. To samo odnosi do kwadratów i trójkątów, które – jak zaobserwowała w połowie lat 90. XX w. – mogły występować bez elementów roślinnych.

i doskonałości. Ponieważ nie ma początku ani końca, jest obrazem wieczności”⁴⁵. Pojawiające się zatem koło we wzorniku spycimierskim może być interpretowane jako modelowanie idealnego, doskonałego świata.

Ryc. 3. Przykład kół składających się z kolorowych okręgów
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 4. Przykład półkola, przypominającego zarazem część pół kwiatu
Źródło: K. Smyk, 2018

Jak twierdzą badacze symboliki chrześcijańskiej, „Z koła można uzyskać wszystkie inne figury geometryczne”⁴⁶. Na dywanach dostrzeżemy często pojawiający się motyw symbolu nieskończoności (ryc. 5) – położoną ósemkę⁴⁷, graficznie dającą się wywieść bezpośrednio z koła, które uległo na przykład skróceniu lub zagięciu. Symbolizuje ona wieczność i wieczność niebios⁴⁸, która podczas Bożego Ciała materializuje się w przestrzeni *profanum*.

Ryc. 5. Znak położonej ósemki czyli nieskończoności. Powyżej drzewo z kwiatami
Źródło: K. Smyk, 2018

⁴⁵ D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, przekład i oprac. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Wyd. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001, s. 57.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ J.E. Cirlot, *Słownik symboli*, przekład I. Kania, Wyd. Znak, Kraków 2001, s. 445.

⁴⁸ Tamże, s. 226.

Trójkąt i kwadrat

Na temat wzorów utrwalono słowa: *Ja tylko biorę linię i rysuję właśnie te kwadraty albo romby* (Spycimierz, MP); *I kwadraty, i prostokąty, jakieś tam trójkąty. Różne, no, nieraz taką szachownicą, różne* (Spycimierz, SP). Trójkąty, kwadraty i romby są odbierane przez spycimierzan jako wzory najprostsze, niewymagające zdolności plastycznych, pozwalające zarazem dopełnić kompozycję (ryc. 2, 6, 7).

Ryc. 6. Wzór kwadratu i rombu zarazem
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 7. Zielone trójkąty. Ich białoczerwone obramowanie też układa się we wzór trójkąta
Źródło: K. Smyk, 2018

Trójkąt, w kulturze chrześcijańskiej utożsamiany z Trójcą Świętą⁴⁹, swoje znaczenia bierze z symboliki liczby trzy, z których – w aspekcie dywanów spycimierskich – najważniejsze są odniesienia do świętości, objawienia i absolutu pochodzącego od Boga⁵⁰.

Od starożytności greckie i łacińskie słowa nazywające kwadrat (odpowiednio: *tetrágonos* i *quadratus*) oznaczają również „doskonały”⁵¹, przez co wzory o tym kształcie wzmacniają symbolikę przypisywaną kołu. Jako figura związana z liczbą cztery, pozostaje w kulturze symbolem tego, co „statyczne, mocne i określone”; „uwydatnia aspekt materialny”⁵² i odpowiada temu, co ludzkie⁵³ i ziemskie, podobnie jak symbolami ziemskości są cztery żywioły, cztery pory roku, cztery okresy życia, cztery strony świata, cztery kąty oznaczające dom itd. Zrazem kwadrat

⁴⁹ D. de Chapeaurouge, *Symbole chrześcijańskie*, przekład G. Rawski, Wyd. WAM, Księża Jezuitów, Kraków 2014, s. 175–176.

⁵⁰ D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 43.

⁵¹ D. de Chapeaurouge, *Symbole chrześcijańskie...*, s. 170.

⁵² J.E. Cirlot, *Słownik symboli...*, s. 215–216.

⁵³ Ciało człowieka wpisane przez starożytnych Rzymian w kwadrat, co lepiej jest znane z rysunków doskonałego człowieka autorstwa Leonarda da Vinci. Por. D. de Chapeaurouge, *Symbole chrześcijańskie...*, s. 173–174.

ukazany jako romb, tj. „umieszczony na jednym z jego wierzchołków, nabiera zupełnie odrębnego, dynamicznego sensu”⁵⁴ – jako „poruszony” kwadrat wzmaga symbolikę życiodajną, bowiem ruch w myśleniu tradycyjnym oznacza życie⁵⁵.

Spirala

Niektóre wzory, potocznie określane jako *esy-floresy*, czyli „zawiły deseń w postaci krętych, fantazyjnych linii”⁵⁶, przyjmują *de facto* formę spirali lub szeregu połączonych spiral (ryc. 8).

Ryc. 8. Element roślinny uformowany w spiralę
Źródło: K. Smyk, 2018

Spirala, znak stosowany w funkcjach symbolicznych przez naszych przodków już w epoce kamienia, posiadał bardzo dużą moc sprawczą. W skróconym przedstawieniu tego bogactwa, zdajmy się na D. Forstner OSB, której zdaniem „studia z zakresu historii religii i archeologii dowiodły, że spiralę należy interpretować zarówno jako znak życia, wegetacyjnej i organicznej płodności, jak i jako znak słońca”⁵⁷. Takie znaczenia można przypisywać też wzorom na dywanach spycimierskich, do czego przekonuje semantyka licznych spiralnych wzorów na pi-

⁵⁴ J.E. Cirlot, *Słownik symboli...*, s. 216.

⁵⁵ O symbolice ruchu i bezruchu w myśleniu mitycznym zob. K. Smyk, *Choinka w kulturze polskiej. Symbolika drzewka i ozdób*, Wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2009, s. 87–88.

⁵⁶ *Słownik język polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/esy-floresy;2557107.html> [dostęp: 6.03.2019].

⁵⁷ D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 58.

sankach⁵⁸, które wraz z obrzędowością Bożego Ciała, w kalendarzu tradycyjnym należą do okresu wiosenno-wielkanocnego. Spirala ta również może oznaczać ukrytą, skondensowaną życiodajną moc, która zaraz u progu lata ma objawić się w ludzkim świecie z ogromnym impetem.

ELEMENTY ROŚLINNE

Kwiaty

Wzory kwiatów, jak też rozet⁵⁹ i kół przypominających środek kwiatu harmonijnie i symetrycznie okolony płatkami (ryc. 1, 2, 5, 9, 10), można uznać dziś za przeważające. Taką samą obserwację zapisali badacze spycimierskich dywanów w połowie lat 90. XX w. i w połowie pierwszej dekady lat dwutysięcznych⁶⁰. Potwierdzają to wypowiedzi mieszkańców parafii, np.: *A tak przeważnie kwiaty. Przeważnie kwiaty. Tak ji tero rysujom kwiaty* (Człopki, ES); *najwięcej były rysowane kwiaty* (Spycimierz, MP). Kwiatowe wzory są, jak się wydaje, również najstarsze, co wynika ze wspomnienia rozmówczyni pochodzącej z parafii Spycimierz: *babcia mówiła, że jak ona była malutką dziewczynką, to troszeczkę inaczej to wyglądało. Bo te wzory nie były takie ciekawe. Były sypane tylko piaskiem, jakieś tam liście, ale najczęściej kwiatki, płatki kwiatków. I to było sypane na całej trasie. Tak babcia mówiła* (Brdów, AK).

W świadomości parafian funkcjonuje legendowa motywacja tych wzorów, co jest poświadczeniem ich archaiczności. Otóż Maria Pełka wspomina wypowiedź zasłyszaną w wieku 10 lat (czyli około 1960 roku) od starszej wówczas mieszkanki Spycimierza, Leokadii Józefowicz: *pamiętam, jak powiedziała, że Panu Jezusowi, jak go witano, to rzucano przeważnie kwiaty pod nogi, więc właściwie to powinny być te kwiaty, żeby On po kwiatkach szedł, mimo że to jest usypane z kwiatów, to jeszcze te elementy żeby były kwiatowe, te wzory kwiatowe. [...] i właściwie, to powinno się same kwiaty rysować [...]. Rysowała właśnie pięknie, rysowała bardzo ładnie, bardzo często wiele razy to powtarzam. Znało się człowieka, ktoś tam był no i był, i tego, się znało, ale kiedy przyszło Boże Ciało, jak umiał rysować, to normalnie człowiek oniemiał, co tam po prostu jak ładnie narysowane były kwiaty* (Spycimierz, MP).

Wzory kwiatowe uznawane są jednocześnie za dość proste: *weź garnek obrysuj – będziesz miał kwiatka. [...] Są takie proste książeczki dla dzieci do kolorowania, weź i kup sobie zobacz. Jednego kwiatka czy coś tu będziesz miał*

⁵⁸ Np. S. Dąbrowski, *Pisanki lubelskie*, Wyd. Skład Główny Księgarni Św. Wojciecha, Lublin 1936, s. 35.

⁵⁹ Por. *A córka rysuje różne rozety i to jest na jej głowie* (Spycimierz, AP).

⁶⁰ B. Ciesielska-Szywał, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34; A. Głaz, *Boże Ciało w Spycimierzu...*, s. 121.

z głowy. [...] *Ja nigdy nie rysuję twarzy i osób, bo nie mam w tym kierunku żadnych zdolności* (Spycimierz, MP). Niemniej wzory te cieszą się sympatią, czego potwierdzeniem jest wyznanie: *bo ja na przykład lubię wzory się powtarzające i kwiatowe motywy* (Brdów, AK). I to w sumie ze wszystkich wymienionych wyżej powodów *My się raczej trzymamy wzorów kwiatowych* (Spycimierz, ZG, MW).

Ryc. 9. Współczesna wersja wzorów kwiatowych
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 10. Wzór kwiatowy wystylizowany na rozetę, z wpisanim kołem
Źródło: K. Smyk, 2018

Kwiaty są dostrzegalnym ludzkimi zmysłami dowodem na to, że droga wiodąca przez Spycimierz przestaje być podobna do drogi powszedniej, dobrze wszystkim znanej, bowiem „zakwitła”, została zsakralizowana i stała się godna przyjąć Najświętszy Sakrament⁶¹. Kwiaty zaś są znakiem życia rośliny, jej gotowości do wydania owoców, dlatego kwiaty w kulturze symbolizują życie⁶². Przypomnijmy, że we florarium chrześcijańskim od zarania kwiat był przede wszystkim znakiem Jezusa Chrystusa z Nazaretu⁶³, a w dalszej kolejności – szybko wędnującego ludzkiego życia⁶⁴. W spycimierskim święcie można dopatrywać się spotkania tych dwóch światów: świata Boga i człowieka, który, układając kwiaty, oddaje cześć Chrystusowi.

Drzewa

Wśród wzorów roślinnych, pojawiających się na Boże Ciało w Spycimierzu, znajdujemy drzewa (ryc. 5, 11, 12, 14). W sferze interpretacyjnej należy je wiązać ze zwyczajem ustawiania i przystrajania tasiemkami – i dawniej kwiatami – brzóz-

⁶¹ K. Smyk, *Sakralne wymiary drogi...*, s. 122–137; D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 184.

⁶² M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. Bp. K. Romaniuk, wyd. Pallotinum, Poznań 1989, s. 106–107. M. Lurker, *Język kwiatów*, [w:] tegoż, *Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach*, przeł. R. Wojnakowski, Wyd. Alatheia, Warszawa 2011, s. 261–279; Por. K. Smyk, *Choinka...*, s. 196.

⁶³ Słowo Nazaret oznacza właśnie kwiat. S. Kobielus, *Florarium christianum. Symbolika roślin – starożytność chrześcijańska i średniowiecze*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2006, s. 237.

⁶⁴ Tamże, s. 236–237.

zek wzdłuż całej trasy procesji. Obrazowo mówi o tym przekaz, odnoszący się do połowy lat 50. XX wieku: *No, dawniej podobno nie było tak, bo ja jeszcze pamiętam, jak byłam takim dzieckiem, byłam właśnie, i było to przybrane tak tymi brzoźkami i zrobione kwiaty z bibuły. To ja jako dziecko nawet mam takie zdjęcie, bo stanęłam wtedy z swoją młodszą siostrą, a starsza siostra mi tego kwiatka z tej brzoźki urwała i dała i tak w rączce trzymam tego kwiatka* (Spycimierz, MP)⁶⁵. Brzoźki są ponadto ważnym elementem całej obrzędowości wiosenno-wielkanocnej w Polsce (wykorzystywane w Wielkanoc, dzień św. Jana, Zielone Świątki), w Boże Ciało stanowiąc istotną i tradycyjną ozdobę ołtarzy. Dawniej, aż do czasów tuż powojennych, „Gałęzie te zaraz po zakończeniu procesji obłamują jej uczestnicy, by włożyć je w polu do zboża, do lnu i kapusty celem ochrony od burz, gradów oraz szkodników”⁶⁶. Dziś powszechnie zabierane są do domu w celu ochrony domowników i obejścia przed wszelkimi nieszczęściami.

Rozmówczyni z pobliskiego Zielenia opowiada: *Nieraz nawet tam drzewa, z kory pień, z palmy te liście, i jednego roku to widziałam jabłuszka były pokładzione takie. Być może że to jest związane z ogrodem rajskim* (Zieleń, WM). Rzeczywiście, w 2018 roku na jednym z odcinków drogi usypano – spotykany także dwie dekady wcześniej⁶⁷ – wizerunek drzewa wraz owocami, wężem-kusicielem oraz Adamem i Ewą podającą mu jabłko (ryc. 12), składający się na znaną z *Księgi Rodzaju* i biblii ludowej sytuację popełnienia grzechu pierworodnego⁶⁸. Drzewo życia, drzewo kosmiczne czy drzewo rajskie są w optyce chrześcijańskiej przeciwstawieniem krzyża Chrystusowego, który jest drzewem zbawienia i stoi w centrum chrześcijańskiego uniwersum⁶⁹. W ujęciu szerszym, drzewo jako realizacja *axis mundi*, wyznacza porządek świata i miejsce połączenia wszystkich sfer kosmosu w wymiarze weretykalnym: podziemia, przestrzeni ludzkiej i świata boskiego, z którego pomaga zaczerpnąć siły i zdrowie⁷⁰. Takie funkcje przypisuje się w naszej kulturze drzewkom

⁶⁵ Całość wypowiedzi zob. K. Smyk, *Kwiatne dywany...*, s. 31.

⁶⁶ J. Klimaszewska, *Doroczne obrzędy ludowe*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. II, red. M. Biernacka, M. Frankowska i W. Paprocka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 143.

⁶⁷ B. Ciesielska-Szynał, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34.

⁶⁸ Rdz 3, 1–24; M. Zowczak, *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2000, s. 80.

⁶⁹ Kobielius, *Florarium chrześcijańskie...*, s. 57–61.

⁷⁰ Literatura na temat symboliki drzewa jest bardzo bogata. Zob. np. rozdział *Roślinność: symbole i rytę odnowienia* w fundamentalnej dla antropologa kultury pracy Mireai Eliadego *Traktat o historii religii*, przeł. J.W. Kowalski, Wyd. KR, Warszawa 2000, s. 95–349. Stan badań na ten temat znaleźć można w rozdziale *O symbolice drzewka*, znajdującym się w monografii K. Smyk, *Choinka w kulturze polskiej...* (s. 107–126), poświęconej analizie i interpretacji semantyki jednej z bardziej powszechnych współcześnie realizacji idei *axis mundi* w postaci drzewa.

i ich fragmentom zdobiącym wielkanocne pisanki⁷¹, co pozwala ostrożnie taką symbolikę łączyć ze spycimierskimi drzewami na dywanach.

Ryc. 11. Drzewo ułożone z gałązek cisa, ozdobione małymi zielonymi jabłkami
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 12. Drzewo poznania dobra i zła, z biblijną sceną kuszenia
Źródło: K. Smyk, 2018

ELEMENTY ZOOMORFICZNE

Wzorów zwierzęcych jest stosunkowo niewiele, niemniej warto je odnotować, choćby z tego powodu, że poza funkcjami estetycznymi, posiadają ugruntowaną w kulturze i bogatą symbolikę. W tej grupie znajdują się motyle (ryc. 13) – symbole duszy, duchowości, życia i piękna⁷², w których chrześcijaństwo widziało znak przemijającego piękna i nierozsądnej miłości do światła, które spala, ale również – znak nieśmiertelności i zmartwychwstania ze względu na etapy fizycznej metamorfozy, jakiej podlegają motyle⁷³. Paw z kolei, wywodzący się z Indii, już w starożytności za sprawą niezwykłego ogona był symbolem słońca⁷⁴ (por. spirala, koło). W początkach chrześcijaństwa pawia uważano za symbol Chrystusa, gdyż pawie mięso jakoby miało nie ulegać rozkładowi, zaś gubienie piór jesienią i odrastanie na wiosnę skojarzono ze zmartwychwstaniem i odradzaniem Chrystusa i świata⁷⁵. Znaczenia przypisywane zatem motylom i pawiom korespondują z tym, że Boże Ciało należy do okresu wiosenno-wielkanocnego, a najważniejszy sens Wielkanocy dotyczy zmartwychwstania Boga i odrodzenia się świata, przyrody i człowieka. Narzuca się zarazem wniosek, że jeśli już pojawiają się nowsze wzory

⁷¹ S. Dąbrowski, *Pisanki lubelskie...*, s. 31–33; K. Kraczoń, *Pisanki*, Wyd. Stowarzyszenie Twórców Ludowych, Lublin 2017, s. 22–23.

⁷² H. Biedermann, *Leksykon symboli*, tłum. J. Rubinowicz, Wyd. Muza S.A., Warszawa 2001, s. 224–225; tamże czytamy, że greckie słowo *psyché* oznacza zarówno motyla jak i duszę.

⁷³ S. Kobielius, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Instytut Wyd. PAX, Warszawa 2002, s. 210.

⁷⁴ H. Biedermann, *Leksykon symboli...*, s. 250.

⁷⁵ Tamże, s. 269–270; S. Kobielius, *Bestiarium chrześcijańskie...*, s. 250–253.

w postaci owadów i ptaków, to nie będą one odnosiły się do zwierząt groźnych, niebezpiecznych dla człowieka czy o negatywnej symbolice.

Ryc. 13. Motyl
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 14. Paw na gałęzi. Ogon został ułożony z pawich piór, wykonany przez rodzinę, która hoduje pawie
Źródło: K. Smyk, 2018

ELEMENTY ANTROPOMORFICZNE

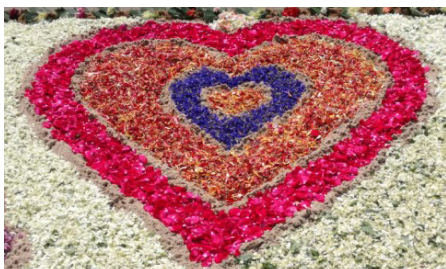
W strukturze dywanów wykorzystywane są wzory przedstawiające postaci ważne dla polskiego chrześcijanina, jak np. Jan Paweł II, Maryja, anioły, Adam i Ewa, lub o znaczeniu patriotycznym, ukazywane w całości, jako popiersia czy portrety (ryc. 12, 18, 26, 29). Zostaną one zaprezentowane w dalszej części tekstu. Bardzo popularnym zaś znakiem graficznym z kręgu antropomorficznych jest zaś serce (ryc. 1, 2, 15, 24, 25), powszechne we współczesnej kulturze popularnej, a genetycznie pozostające odwiecznym symbolem miłości człowieka oraz wartości istotnych dla niego w danym kontekście kulturowym; jest też znakiem otwartości, szczerości i współczucia⁷⁶. Druga grupa przedstawień (ryc. 16) odwzorowuje Najświętsze Serce Pana Jezusa, znane z ikonografii chrześcijańskiej⁷⁷ i rozbudowanego w Polsce kultu⁷⁸. [ZG:] *Ja uważam, że serce Jezusa było bardzo dawno, nie?* [MW:] *Tak, tak* (Spycimierz, MW, ZG). Z kwiatów usypywane jest bowiem opasany cierniem kształt serca z płomieniem ponad nim. Wkomponowanie zatem serca w dywany spycimierskie ma za pomocą symboli niewerbalnych pokazywać, co dla spycimierzan pozostaje w centrum systemu wartości.

⁷⁶ O. M. Høystad, *Serce. Historia kultury i symbolu*, tłum. M. Gołębowska-Bijak, Wyd. Bellona, Warszawa 2011, s. 225–229.

⁷⁷ Zob. podrozdział *Symbolika Najświętszego Serca* w artykule: R. Firth, *Jednostkowe symbole i publiczne reakcje*, przeł. I. Sieradzki, [w:] *Symbole i symbolika*, wybrał i wstępem opatrzył M. Głowiński, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1991, s. 247–256.

⁷⁸ W. Smoleń, *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*, Wyd. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987, s. 188–189.

Ryc. 15. Serce składające się z kilku koncentrycznie ułożonych serc
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 16. Wzór stylizowany na serce znane z przedstawień Najświętszego Serca Pana Jezusa
Źródło: K. Smyk, 2018

MOTYWY CHRZEŚCIJAŃSKIE

Jeden z mieszkańców parafii podsuwa myśl, że *Wszystkie wzory są chrześcijańskie: kielich, krzyż, monstrancja, z boku jakieś kwiaty, słońce* (Spycimierz, ŁŁ) z chwilą usypania na drodze procesji. Potwierdzają to słowa badaczki, B. Ogrodowskiej, która nadmienia o strojeniu spycimierskiej drogi „w różne wzory i symbole religijne”, a wszystkie są ofiarowane „na Bożą chwałę”⁷⁹. Niemniej można w zestawie motywów wskazać te szczególnie nawiązujące do chrześcijańskich „symboli i przedmiotów kultu”⁸⁰. Chociaż są chętnie wykorzystywane przez parafian, niemniej część z nich odczuwa pewien dysonans. O ile bowiem wiara nakazywałaby na święto kościelne przystroić drogę w te wzory, o tyle z zakorzenionego w polskiej religijności szacunku dla świętości wizerunków, ich deptanie zakrawa o profanację. Słyszymy na przykład relację: *Bo teraz te eucharystyczne są, ale nie każdy chce po tym iść. W tamtym roku tam gdzieś coś było, to ten biskup [ks. bp Wiesław Mering, biskup diecezjalny wrocławski od 2003, który prowadził danego roku procesję] jednak ominął. A wojsko na przykład jak było polskie, to szło brzegiem, nie szło, bo to jest wiara, żeby na ten krzyż [nie stawać]. Idę tam z figurką Matki Boskiej Fatimskiej [w procesji z feretronem lub figurą] to już nie mogę gdzieś tam kroku dać? Dam* (Spycimierz, MP); *Kiedyś [...] to właśnie mieliśmy hostię i wszystko. Ja już się nie chciałam sprzeciwiać, ale byłam przeciwna temu. Hostię,*

⁷⁹ B. Ogrodowska, *Polskie obrzędy...*, s. 192; A. Głaz pisze, że „dominują motywy religijne”; A. Głaz, *Boże Cialo w Spycimierzu...*, s. 121; O aspekcie religijnym jako dominującym w semantyce symbolu zob. A.J. Nowak OFM, *Symbol, znak, sygnał*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994.

⁸⁰ B. Ciesielska-Szynał wymienia wzory z tej grupy, jaki odnotowała w połowie lat 90. XX w.: „monstrancja, kielich mszalny, hostia, krzyż, ryba, skrzyżowane flagi: papieska i polska, napis IHS itd., spotkań także można bardziej rozbudowane kompozycje jak: drzewo rajskie, wizerunek Chrystusa z napisem „Jezu ufam Tobie”, czy „Oko Opatrzności”. B. Ciesielska-Szynał, *Decoracje kwiatowe...*, s. 34.

tak hostii żeby [nie] było, bo to tak po tym się idzie. Tutaj ta Matka Boska, co zrobiła Ada w tamtym roku, to podobnie jak szedł, to obszedł, nie szedł po tego [...] się po Matce Boskiej nie chodzi! (Spycimierz, MP).

Wśród rzadziej spotykanych motywów można wskazać symbole stosowane od wieków przez chrześcijan, jak np. ryby (ryc. 17), imię Jezus (ryc. 17), ręce złożone do modlitwy, rajske drzewo (ryc. 12) czy otwarte serce Jezusa (ryc. 16), o których wspomniano powyżej. Na osobną uwagę zasługują zaś wzory pojawiające się w przestrzeni Spycimierza częściej, a są nimi krzyż, atrybuty eucharystyczne, symbole wielkanocne, maryjne i papieskie.

Ryc. 17. Napis JESUS wpisany w rybę
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 18. Przykład anioła
Źródło: K. Smyk, 2018

Krzyż

Krzyż jest motywem bardzo często spotykanym na dywanach (ryc. 19, 20, 24, 25). Jego obecność tłumaczą rozmówcy tym, że kościół w Spycimierzu jest pod wezwaniem Podwyższenia Drzewa Krzyża Świętego. Słyszemy na przykład: *Tu krzyż to jest zupełnie inną historią. Nasza parafia od początku właściwie jednak jest pod wezwaniem Krzyża Świętego* (Spycimierz, MP); *No nawiązują też do kościoła pod wezwaniem Świętego Krzyża też. To też nawiązują tak* (Spycimierz, SP), *Może dlatego, że nasz kościół jest pod wezwaniem Krzyża. Żeby to było związane coś z kościołem* (Zieleń, WM). Jest to najczęściej krzyż łaciński, rzadziej – grecki, niekiedy stosowane są nawiązania do krzyża kolistego bądź maltańskiego⁸¹, a także inne elementy, jak np. szarfa czy flaga polska, papieska lub promienie nawiązujące do obrazu „Jezu, ufam Tobie” (ryc. 19, 20) itp. Jego obecność uwierzytelnia legenda o krzyżu z kościoła spycimierskiego: *Jest taka legenda. Gród kasztelański leżał wśród bagien i wszystkiego, kłopot z dojazdem, kiedyś to były rzecz tego. [...] Tak wyszło, że napadli Pomorcy, napadli Krzyżacy, napadli Szwedzi, wszystko to uległo zniszczeniu. Ale kasztelan, który mieszkał właśnie w grodzie kasztelańskim, miał córkę, która była niewidoma. [...] Ta kasztelanka codziennie [...] ona codziennie idąc pomodlić się do tego kościółka, przechodziła przez taką*

⁸¹ Krzyż, red. E. Kasjaniuk, *Biblioteka Encyklopedii Katolickiej*, t. 6, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011, s. 68–69.

kładkę zrobioną. I pewnego razu spojrzęła, ona już na pamięć znała już tą trasę, wszystko. Spojrzała na wodę, wiedziała, że już jest na kładce, i zobaczyła krzyż. No i okazało się, przekonała się, że ona widzi. No i nawet był krzyż, to ten krzyż, który płynął czy jak. W drugim kościele, bo teraz sobie przypominam, słynącym łaskami, były wota, było wszystko. [...] Nawet mamy pieśń o tym właśnie głowie krzyża, mamy pieśń o tym Bożym Ciele, i mamy pieśń taką starodawną, którą śpiewamy [...]. W naszym kościele ten krzyż słynie łaskami czy coś, to tej kasztelanki już nie ma, ale w dalszym ciągu mamy ten krzyż (Spycimierz, MP)⁸².

Ryc. 19. Krzyż ułożony z kory, z szarfą w kolorach papieskich
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 20. Krzyż z kory z promieniami nawiązującymi do wizerunku Jezusa z objawienia św. Faustyny „Jezu, ufam Tobie”
Źródło: K. Smyk, 2018

Symbole eucharystyczne

Atrybuty eucharystyczne, takie jak kielich (ryc. 21, 23), monstrancja, hostia (m.in. z napisem IHS; ryc. 21, 23), winogrona (ryc. 22), chleb, pamiętają najstarsi parafianie od dawna, uznają za starsze od motywu krzyża (Spycimierz, ZG, MW), zwłaszcza uważany za prosty wzór kielicha (Człopki, ES; Zieleń, WM) i hostia (Spycimierz, ZG, MW). Podejście do nich zmieniało się na przestrzeni lat: *No, rysują, rysują, hostie, kielichy. No to może ktoś miał obiekcje, ale później ktoś bardziej właśnie, no bo winogrono to symbolizuje to święto kościelne i jak najbardziej wszystko się wiąże z religią* (Spycimierz, MP). Wszystkie te elementy znane są w polskiej ikonografii kościelnej i wyrażają uroczysty kult Eucharystii, której dedykowane jest święto Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej – Boże Ciało⁸³.

⁸² Cały tekst zob.: K. Smyk, *Kwietne dywany...*, s. 31.

⁸³ W. Smoleń, *Ilustracje świąt kościelnych...*, s. 181–185; Ks. B. Nadolski TChr, *Leksykon symboli liturgicznych. Per visibilia ad invisibilia*, Wyd. Salwator, Kraków 2012, s. 137–138, 149–151, 185–186, 372–374.

Ryc. 21. Przykład kielicha i hostii z promieniami oraz inicjałami „IHS”
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 22. Winogrono
Źródło: K. Smyk, 2018

Symbole wielkanocne

Charakterystyczne dla okresu wielkanocnego symbole, jakie znajdujemy na dywanach, to np. baranek z chorągwią oznaczającą zmartwychwstanie, szeroko stosowany w ikonosferze tego okresu i określany jako Baranek Wielkanocny, umieszczany np. w koszykach z pokarmem święconym w Wielką Sobotę itd. Odnosi się on do idei Baranka Bożego czy Eucharystycznego, jakim jest Chrystus⁸⁴. Drugim w tej grupie byłby wzór gołębia lub gołębic (ryc. 23) – chrześcijańskiego symbolu Ducha Świętego⁸⁵, którego święto Zesłania weszło do wiosennego ludowego kalendarza pod nazwą Zielonych Świąt. O tych przykładowych wzorach opowiadają mieszkańcy Spycimierza: *A poprzednio jeszcze był ksiądz Wojciech [Kazimierczak proboszczem parafii], to [wnuk rozmówcy] tak go męczył, że musiał mu zrobić komputerowo ładnie baranka, a to jakiegoś gołębia tam. No, Wojciech bardzo go lubił i mu zawsze uszykował [szablon], i tu na drodze to wszystko zostało wykonane (Spycimierz, SP); Kościelne, wiadomo, baranek, chorągiew, to tak jakby wielkanocny, nie. A gołąb to wiadomo, że też jest (Spycimierz, SP).*

Ryc. 23. Przykład gołębic – symbolu Ducha Świętego
Źródło: K. Smyk, 2018

⁸⁴ D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 257–265; Ks. B. Nadolski TChr, *Leksykon symboli liturgicznych...*, s. 77–80.

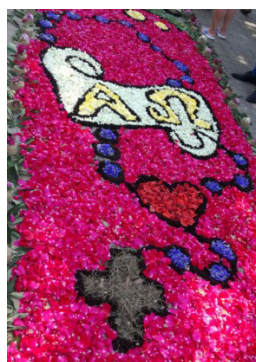
⁸⁵ D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 230–232; W. Smoleń, *Ilustracje świąt kościelnych...*, s. 163–166.

Symbole maryjne

Symbole maryjne można uznać za dość częste wśród wzorów spycimierskich, co wiązać należy z mocno zakorzenionym, wielopłaszczyznowym, rozbudowanym i pogłębionym kultem Matki Bożej w Polsce⁸⁶. Znajduje on wyraz poprzez układanie z kwiatów litery „M”, różańców w różnych skalach (ryc. 24, 25), postaci Maryi, szarfy czy flagi biało-niebieskie⁸⁷ itp. Ich motywację mieszkańcy objaśniają na przykład w ten sposób: *tak się reaguje o tym, ale to i ksiądz czasem podkreśla, bo na przykład 100 lat Matki Boskiej Fatimskiej, no właśnie. [...] no i właśnie mojej córki koleżanka, było to 300 lat objawień chyba Matki Boskiej Częstochowskiej obchodzone, i była na takim drzewie kapliczka, zrobiła to przed swoim [domem] właśnie tam jak się tam w dół schodzi. Ona ma takie ciągotki, zdolności, że ona tym się interesuje, bo w ogóle jest pielęgniarzką z wykształcenia. I ona tam też właśnie narysowała na takiej kapliczce w drzewie twarz i to było właśnie nawiązanie do tego. [...] Jak ksiądz Wojciech, to mówił: jest taka rocznica, może by w tym duchu utrzymać* (Spycimierz, MP).

Ryc. 24. Inicjał imienia Maryi, z krzyżem ponad i dwoma sercami poniżej
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 25. Różaniec z sercem i literami alfa i omega
Źródło: K. Smyk, 2018

⁸⁶ J. Bartmiński, *Chrześcijaństwo a kultura ludowa. Matka Boska w polskiej tradycji ludowej*, [w:] tegoż, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wyd. UMCS, Lublin 2007, s. 187–204.

⁸⁷ Na temat przypisywania w sztuce ludowej i liturgii koloru błękitnego Matce Boskiej zob. np. R. Gross, *Dlaczego czerwień jest barwą miłości*, przeł. A. Porębska, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1990, s. 150–153.

Jan Paweł II

Obecność w ikonosferze spycimierskiej wizerunków Jana Pawła II i jego atrybutów (np. papieskich kolorów czy flagi⁸⁸; ryc. 26, 19) nie dziwi, gdyż święty ten jest ważną postacią dla Polaków, najwyżej plasując się we współczesnym polskim osób kanonizowanych i beatyfikowanych⁸⁹. Mimo dużego skomplikowania wzoru, parafianie sięgają poń *Dlatego może [...], bo my mamy popiersie Jana Pawła II u nas w świątyni* (Spycimierz, MP). Rzeźba ta, reprezentująca wysoki poziom artystyczny, trafiła jeszcze za życia Jana Pawła II do spycimierzan jako prezent z Watykanu. Jest to zasługą jednego z ich rodaków, który wiele lat pracował w radiu watykańskim – o. Florian, jezuita i wujka obecnego sołtysa Spycimierza⁹⁰.

Ryc. 26. Przykład wizerunku św. Jana Pawła II
Źródło: K. Smyk, 2018

SYMBOLE PATRIOTYCZNE

Symbole patriotyczne stanowią istotny motyw, obecny co najmniej od lat 80. XX wieku. B. Ciesielska-Szynal pisze: „W trakcie moich obserwacji prowadzonych w trakcie świąta, w 1995 i 1996 r., zauważyłam tylko jeden motyw o tematyce patriotycznej. Był to biały orzeł w koronie na czerwonym tle. Informatorzy

⁸⁸ Na pytanie o przedstawienia papieża, uzyskałam odpowiedź: *Nie wiem, jak tam przy bramie z Leśnika, ale u nas są trzy: biało-czerwona polska, maryjna biało-niebieska i biało-żółta to papieska. Żółte kolory to się powtarzają* (Spycimierz, MP).

⁸⁹ K. Smyk, *Potoczne wyobrażenie świętości. Aspekt postaci*, [w:] *Język nasz ojczysty w sferze życia rodzinnego*, red. B. Taras, V. Kochmańska, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 161–173.

⁹⁰ Ks. M. Dyoniziak, *Boże Ciało w Spycimierzu...*, s. 4–5.

wspominali jednakże, że w poprzednich latach, szczególnie na początku lat 80., tego typu motywy, niejednokrotnie odnoszące się do aktualnej sytuacji politycznej w kraju, występowały częściej. Były to napisy: »Solidarność«, »Boże zbaw Polskę«, kontury Polski, flaga biało-czerwona czy orzeł w koronie⁹¹. Ta tendencja nie zmienia się i współcześnie również widać te wzory (ryc. 27, 28), jak i inne, związane z bieżącą okazją, którą na przykład w 2018 roku było 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości: wizerunek Marszałka Józefa Piłsudskiego (ryc. 29), napisy „Polska” (ryc. 27), „100 lat niepodległości”, „100-lecie niepodległości Polski” (ryc. 31), „1918–2018”, „Ojczyznę wolną błogostaw Panie” itd. Oto objaśnienia: *A, no bo tutaj tematyka była ta 100 lat niepodległości, więc się ktoś pokusił, bo myśmy mieli zebranie walne, więc ja mówię, że pewnie każdy już pewnie wie, jaki wzór, ale może jakikolwiek element mówiący o tym stuleciu odzyskania niepodległości, to niech zrobi* (Spycimierz, MP); *Zawsze tam gdzieś była chorągiewka, [...] coś można zrobić i nikt nie powiedział, że nie* (Spycimierz, MP). Widać więc na przykładzie motywów patriotycznych i maryjnych, że choć każda z rodzin dowolnie projektuje swój odcinek dywanu, to w pracę tę wpisana jest też animacja ze strony liderów społeczności lokalnej.

Ryc. 27. Plakieta z napisem „Polska”, stylizowana na orła – godło Polski
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 28. Flaga Polski
Źródło: K. Smyk, 2018

⁹¹ B. Ciesielska-Szynal, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34. O symbolice barw białej i czerwonej w chorągwiach i flagach zob. np. R. Gross, *Dlaczego czerwień...*, s. 71–76.

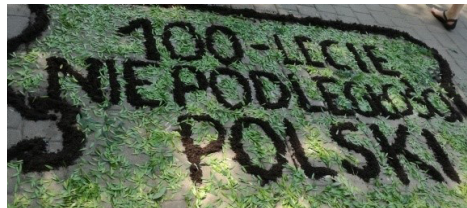
Ryc. 29. Popiersie Marszałka Józefa Piłsudskiego
Źródło: K. Smyk, 2018

ELEMENTY WERBALNE

Parafianie ze Spycimierza od dawna układają na dywanach napisy o różnej treści, np. o treści religijnej⁹², jak wspomniane wcześniej cytaty z modlitw (np. „Ojczyznę wolną błogosław Panie”, „Słowo Boże”), deklaracje i świadectwa (np. „Razem w sercu”, „Jezus”; ryc. 17), symbole literowe (np. greckie litery alfa i omega; ryc. 25), skrótowce o zakorzenionej tradycji (np. „IHS”; ryc. 21, 23), inicjały imion świętych (np. „M”; ryc. 24), daty bieżące (np. „2018” na Bożym Ciele w 2018 roku) i nawiązujące do wydarzeń historycznych („1918–2018”), nazwy państwa w funkcji wyrażenia uczuć, np. patriotycznych („Polska”; ryc. 27), nazwy miejscowości w funkcji informacyjnej – służące identyfikacji wsi, która układała dany odcinek (np. „Zieleń”, „Spycimierz”), nazwy święta służące podkreśleniu okazji usypania dywanu („Boże Ciało”) itp. Układają się one niekiedy w większe całości, przekazujące szereg informacji, np. „2018 / Boże Ciało / Spycimierz”, towarzysząc wielu spycimierskim kompozycjom.

Ryc. 30. Nazwa miejscowości, której mieszkańcy układają dywan na danym odcinku
Źródło: K. Smyk, 2018

Ryc. 31. Element werbalny, nawiązujący do rocznicy wydarzenia historycznego
Źródło: K. Smyk, 2018

⁹² Wspominają o nich w artykule z połowy lat 90. X w. A. Różycki i B. Ciesielska-Szynał: A. Różycki, *Notatki z podróży...*, s. 122; B. Ciesielska-Szynał, *Dekoracje kwiatowe...*, s. 34.

PODSUMOWANIE

W podsumowaniu artykułu odnieśmy się do celu postawionego na wstępie analizy: Co spycimierzanin „mówi” swoimi kwietnymi arcydziełami i jak rozumieć może ten przekaz odbiorca – członek polskiej społeczności komunikacyjnej? Uogólniając, można powiedzieć, że spycimierzanie, sypiący dywany na Boże Ciało, dają świadectwo szacunku dla *sacrum*, głównie Najświętszego Sakramentu, jak też starają się o zachowanie pozytywnych, harmonijnych relacji z tą sferą (zob. motywy: linia, kwiaty). Dają świadectwo głębokiej wiary⁹³ oraz przynależności do wspólnoty Kościoła katolickiego i chrześcijaństwa (motywy chrześcijańskie, serce, trójkąt, napisy). Oddają głęboką cześć Chrystusowi (kwiaty, serce), Matce Bożej (symbole maryjne), świętym polskim (św. Jan Paweł II). Pragną doskonałości, piękna, pomyślności i Bożego błogosławieństwa dla siebie oraz swego środowiska i starają się ją modelować (koło, kwiaty, drzewa, elementy zwierzęce, spirale). Demonstrują przynależność do wspólnoty parafialnej (krzyż, św. Jan Paweł II) oraz narodowej (motywy patriotyczne, św. Jan Paweł II, napisy). Zaprezentowany rejestr znaczeń ujawnia istnienie – w świadomości parafian ze Spycimierza i członków polskiej wspólnoty komunikacyjnej – kilku rejestrów kulturowych, do których odwołują się nadając sens spycimierskim dywanom. Są to: rejestr religijny⁹⁴, rejestr chrześcijański, rejestr liturgii rzymskokatolickiej, rejestr patriotyczny, rezerwuar znaków charakterystycznych dla katolicyzmu polskiego (treści maryjne i papieskie); zasób symboliki uniwersalnej kulturowo, archetypicznej, o nastawieniu magicznym i mitycznym itd. Zarazem nie można przemilczeć faktu, zaprezentowana szczegółowsza analiza jest tylko zaczątkiem interdyscyplinarnych i wieloaspektowych interpretacji, jakim mogłoby być poddane spycimierskie święto. Miejmy nadzieję, że ich ciąg dalszy nastąpi już niebawem.

Zastosowane skróty cytowanych materiałów terenowych

AK – Adriana Kołodziejska, z domu Winnicka, urodzona w 1978, pochodzi ze Spycimierza, obecnie, po wyjściu za mąż, zamieszkała w Brdowie (pow. Koło, woj. wielkopolskie, około 50 km od Spycimierza), nagranie 9.09.2018, wywiad przeprowadziła i przetranskrybowała Jolanta Dragan.

⁹³ Por. wypowiedź mieszkańca Spycimierza na temat intencji układania dywanów: [KS: Dlaczego to sypanie dywanów jest ważne dla pana, dla rodziny, dla gminy?] *No, po pierwsze robimy to dla Pana Jezusa na chwałę. A no, i dla turystów to już jest drugi temat, dla turystów, dla gości. A to jest ważne, jest to jednak nasza parafia trochę taką twardo wierzącą parafią, to są zawsze wyjątki jakieś. No to tak jest ten temat, bym powiedział, pierwszy, to jest na chwałę Bogu. Ludziom to wiadomo, że jednym podobały się, innym nie, ale to jest ten temat, najważniejszy* (Spycimierz, SP). Zob. K. Smyk, *Kwietne dywany...*, s. 31.

⁹⁴ Na temat przedmiotów, symbolizujących postawę religijną zob. P. Tillich, *Symbol religijny*, przeł. M.B. Fedewicz, [w:] *Symbole i symbolika...*, s. 167.

- AP – Antoni Pietrzak, ur. 1930, zam. Spycimierz, nagranie 10.09.2018, wywiad i transkrypcja J. Dragan.
- ES – Emilia Sobczak, ur. 1929, zam. Człopki, nagranie 29.06.2018, wywiad i transkrypcja K. Smyk.
- KK – Kazimiera Karniszewska, ur. 1943, zam. Spycimierz, nagranie 10.09.2018, wywiad i transkrypcja J. Dragan.
- LL – Lucjan Łukasik, ur. 1958 r., zam. Człopy, nagranie 10.11.2018, wywiad i transkrypcja J. Dragan.
- MP – Maria Pełka, ur. 1950, zam. Spycimierz, nagrania 1 i 29.06.2018; założycielka i prezeska Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu; wywiad i transkrypcja K. Smyk.
- MW – Maria Winnicka, ur. 1956, zam. Spycimierz, nagranie 29.06.2018, wywiad i transkrypcja K. Smyk.
- SP – Stanisław Pełka, ur. 1952, zam. Spycimierz, nagranie 1.06.2018; wieloletni sołtys wsi Spycimierz, założyciel i członek strażackiej orkiestry dętej, biorącej udział w procesji Bożego Ciała; wywiad i transkrypcja K. Smyk.
- WM – Wiesława Michałowska, ur. 1946, zam. Zieleń, nagranie 1.06.2018, wywiad i transkrypcja K. Smyk.
- ZG – Zofia Górka, ur. 1959, zam. Spycimierz, wiele lat mieszkała w Łowiczu, nagranie 29.06.2018, wywiad i transkrypcja K. Smyk.

Bibliografia

- Adamowski J., *Archaiczne formy folkloru z obszaru wschodniego pogranicza – zalimany, chachulki, taratona*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, red. F. Czyżewski, Wyd. Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2000.
- Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Wyd. PIW, Warszawa 1986.
- Bartmiński J., *Chrześcijaństwo a kultura ludowa. Matka Boska w polskiej tradycji ludowej*, [w:] *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2007.
- Biedermann H., *Leksykon symboli*, tłum. J. Rubinowicz, Wyd. Muza S.A., Warszawa 2001.
- Boże Ciało. Spycimierz*, Wyd. „KORONIS”, Bydgoszcz [b.r.w].
- Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, fotografie i koncepcja albumu Janusz Tatarakiewicz, [brak wyd., b.m.w.], 2018.
- Brzozowski G., Herman K., *Tymczasowość sacrum w krajobrazie miasta. Analiza przestrzeni praktyk związanych z obchodami Bożego Ciała i żałoby po śmierci Jana Pawła II w Warszawie*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2012, nr 17, *Sacrum w krajobrazie*, red. S. Bernat, M. Flaga, Sosnowiec.
- Chapeaurouge D. de, *Symbole chrześcijańskie*, przekład G. Rawski, Wyd. WAM, Księża Jezuici, Kraków 2014.
- Ciesielska-Szynał B., *Dekoracje kwiatowe trasy procesji Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1996, t. 10.
- Cirlot J. E., *Słownik symboli*, przekład I. Kania, Wyd. Znak, Kraków 2001.
- Dąbrowski S., *Pisanki lubelskie*, Wyd. Skład Główny Księgarni Św. Wojciecha, Lublin 1936.

- Dragan J., *Obchody Bożego Ciała w Spycimierzu*, online: portal „Spycimierskie Boże Ciało”, <http://spycimierskiebozeciealo.pl/download/obchody-bozego-ciala/> [dostęp: 6.03.2019]
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Dyoniziak ks. M., *Boże Ciało w Spycimierzu – w holdzie Janowi Pawłowi II*, Wyd. „Koronis”, Bydgoszcz–Spycimierz 2005.
- Dyoniziak ks. M., *Boże dywany w Spycimierzu*, Wyd. „Koronis”, Bydgoszcz–Spycimierz 2004.
- Eliade M., *Traktat o historii religii*, przeł. J. W. Kowalski, Wydawnictwo KR, Warszawa 2000.
- Firth R., *Jednostkowe symbole i publiczne reakcje*, przeł. I. Sieradzki, [w:] *Symboli i symbolika*, wybrał i wstępem opatrzył M. Głowiński, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1991.
- Fleischer M., *Obraz świata. Ujęcie z punktu widzenia teorii systemów i konstruktywizmu*, [w:] *Język a kultura*, t. 13, *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska i J. Anusiewicz, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Forstner D. OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, przekład i oprac. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.
- Garstka R., Łysko A., *Czas niezwykły. Obrzędowość doroczna na Górnym Śląsku*, wyd. Regionalny Instytut Kultury w Katowicach, Katowice 2018.
- Głaz A., *Boże Ciało w Spycimierzu*, „Kronika Wielkopolski” 2005, nr 4(116).
- Gomóła A., Rygierska M., *Tekst kultury jako narzędzie badawcze*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, red. B. Płonka-Syroka, M. Dąsala, Wyd. DiG, Warszawa 2014.
- „Gorące Źródła. Magazyn Term Uniejów” nr1/2016; nr 2/2017; nr 3/2018.
- Gross R., *Dlaczego czerwień jest barwą miłości*, przeł. A. Porębska, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1990.
- Høystad O.M., *Serce. Historia kultury i symbolu*, tłum. M. Gołębowska-Bijak, Wyd. Bellona, Warszawa 2011.
- Hryń-Kuśmierk R., Śliwa Z., *Encyklopedia tradycji polskich*, Wyd. Podsiadlik-Raniowski i S-ka, Poznań 2000.
- Jakobson R., *W poszukiwaniu istoty języka*, wybór, red. i wstęp M.R. Mayenowa, t. 2, Wyd. PIW, Warszawa 1989.
- Kamocki J., *Polski rok obrzędowy*, fot. J. Kubiena, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2008.
- Kaźmierczak W., *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu jako krajo-we dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 65–75.
- Klimaszewska J., *Doroczne obrzędy ludowe*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. II, red. M. Biernacka, M. Frankowska i W. Paprocka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- Kobielus S., *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Instytut Wyd. PAX, Warszawa 2002.
- Kobielus S., *Florarium christianum. Symbolika roślin – starożytność chrześcijańska i średniowiecze*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2006.
- Kowalski P., *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Kraczoń K., *Pisanki*, Wyd. Stowarzyszenie Twórców Ludowych, Lublin 2017.

- Krajewska J.T., *Atrakcyjność turystyczna gminy Uniejów w opinii turystów i kuracjuszy*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5.
- Krzyż, red. E. Kasjaniuk, *Biblioteka Encyklopedii Katolickiej*, t. 6, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2011.
- Kuffińska-Ziółkowska M., *Kwiatowe dywany w kulturze i społeczeństwie na świecie*, online: portal „Spycimierskie Boże Ciało”, <http://spycimierskiebozeczialo.pl/download/kwiatowe-dywany-w-kulturze/> [dostęp: 6.03.2019].
- Lurker M., *Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach*, przeł. R. Wojnakowski, Wyd. Alatheia, Warszawa 2011.
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. Bp. K. Romaniuk, Wyd. Pallotinum, Poznań 1989.
- Marczewska M., *Drzewa w języku i kulturze*, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2002.
- Nadolski Ks. B. TChr, *Leksykon symboli liturgicznych. Per visibilia ad invisibilia*, Wyd. Salwator, Kraków 2012.
- Nowak A.J. OFM, *Symbol, znak, sygnał*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994.
- Ogrodowska B., *Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne*, seria „Ocalić od zapomnienia”, Wyd. Sport i Turystyka Muza S.A., Warszawa 2007.
- Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu*, online: http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ [dostęp: 6.03.2019]
- Różycki A., *Notatki z podróży po Polsce*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 1994, nr 3/4.
- Słownik języka polskiego PWN*, online: <https://sjp.pwn.pl/sjp/esy-floresy;2557107.html> [dostęp: 6.03.2019]
- Smoleń W., *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*, Wyd. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987.
- Smolińska T., *Contemporary Ritual Spectacles In the Streets of Polish Cities*, „Slovak Ethnology / Slovenský národopis” 2015, nr 2(63).
- Smyk K., *Choinka w kulturze polskiej. Symbolika drzewka i ozdób*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2009.
- Smyk K., *Kwietne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, „Twórczość Ludowa” 2018, nr 3–4.
- Smyk K., *Obrzęd jako tekst kultury – rewizja metodologii w świetle nowych definicji (na przykładzie procesji Bożego Ciała z kwietnymi dywanami w Spycimierzu)*, w druku.
- Smyk K., *Od chaosu do kosmosu. Droga jako organizator ładu świata*, [w:] *Wszechświat, bezład, pustka*, red. M. Czapiga, K. Konarska, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Smyk K., *Potoczne wyobrażenie świętości. Aspekt postaci*, [w:] *Język nasz ojczysty w sferze życia rodzinnego*, red. B. Taras, V. Kochmańska, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
- Smyk K., *Sakralne wymiary drogi, drogi*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2012, nr 17, *Sacrum w krajobrazie*, red. S. Bernat, M. Flaga, Sosnowiec.
- Tillich P., *Symbol religijny*, przeł. M.B. Fedewicz, [w:] *Symbol i symbolika*, wybrał i wstępem opatrzył M. Głowiński, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1991.
- Tomaszczyk A., *Kwietny kobierzec. O obchodach święta Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2004, nr 1–2, s. 213–220.

- Turner V., *Proces rytualny. Struktura i antystruktura*, przeł. E. Dżurak, Wyd. PIW, Warszawa 2010.
- Wójcicka M., *Tekst kultury jako struktura i proces*, [w:] *Tekst – kontekst – intertekst*, red. O. Kiełak, A. Kowalska, J. Szadura, Polihymnia, Lublin 2013.
- Zowczak M., *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2000.
- Żółkiewski S., *Tekst kultury: studia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- Żyłko B., *Kultura i znaki. Semiotyka stosowana w szkole tartusko-moskiewskiej*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
- Żyłko B., *Semiotyka kultury. Szkoła tartusko-moskiewska*, Słowo/Obraz terytoria, Gdańsk 2009.

FLOWER CARPETS FOR THE FEAST OF *CORPUS CHRISTI* IN SPYCIMIERZ – TYPOLOGY AND SYMBOLISM OF PATTERNS

Summary

The aim of the article is to present the tradition of creating flower carpets for the *Corpus Christi* feast in Spycimierz (Łódź voivodeship, Poddębice county, Uniejów commune) from one perspective: interpretation of the symbolism of the patterns employed. In order to achieve this goal, the author uses the photographic material collected during the *Corpus Christi* feast in 2018 and interviews with the inhabitants of Spycimierz parish, recorded among others by the author in 2018. In the first part of the text the author presents the state of research on the analysed tradition. For the sake of organization of the discussion, the author proposes that the flower carpets of Spycimierz should be studied as culture texts, to which the second part of the article is devoted. In the final, main part, the author specifies groups of patterns and analyses their content successively: geometrical figures, floral patterns, zoomorphic patterns, anthropomorphic patterns, Christian motifs, patriotic symbols and verbal elements.

Keywords: Spycimierz, *Corpus Christi* feast, flower carpets, symbolism of the patterns, intangible cultural heritage

Data wpływu artykułu: marzec 2019

Data akceptacji: maj 2019